

Uwarunkowania legislacyjne i gospodarcze produkcji leków weterynaryjnych w Polsce w latach 1918–1939

Jarosław Sobolewski

z Centrum Weterynarii Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu

Legislative and economic aspects of veterinary medicines industry in Poland in years 1918–1939

Sobolewski J., Veterinary Center of Nicolaus Copernicus University, Toruń

This article aims at the presentation of Polish veterinary medicines industry during the period 1918–1939. Protection of public health is of the key importance of veterinary medicine. It is being carried out by monitoring the animals health and veterinary products used in the process of curing. During the interwar period, not only veterinary and bio-veterinary medicines industry, but also the accompanying legislation significantly developed. 11 regulations were prepared for 1939, which more or less influenced this branch of industry. Suggested legal solutions were very modern, as for those times, whereas in the same time they let to quit any interpretation and getting around applicable regulations. In 1939, 33 pharmaceutical companies were producing synthetic preparations and 6 produced bioproducts (sera and vaccines). Deficiency of the investment equity capital was a problem of the Polish pharmaceutical industry. The foreign capital invested in the pharmaceutical industry reached the 30%. An industry of the production of sera and vaccines, which covered healing needs of the country for both human medicine and veterinary medicine was the strongest branch of the Polish pharmaceutical production (in 1939 the production constituted 3/4 of the national demands). The development of industrial pharmacy in Poland was ceased by the outbreak of the WW II.

Keywords: history, veterinary medicine, veterinary pharmacy, bioveterinary industry.

Po odzyskaniu niepodległości w 1918 r. przed polską weterynarią postawione zostały zadania nie tylko organizacji administracji i lecznictwa, ale także rozbudowy i przygotowania regulacji prawnych dotyczących farmacji weterynaryjnej jako dziedziny wspomagającej praktykę kliniczną. W pierwszych latach niepodległości legislacja dotycząca wytwarzania produktów leczniczych była kompilacją norm obowiązujących w państwach zaborców. Trzy różne modele porządku prawnego, a także odmienne podejście do rozwoju firm z udziałem kapitału polskiego na terenie zaborów rosyjskiego, pruskiego i austriackiego nie ułatwiały tego zadania. Przemysł weterynaryjny, którego początki na ziemiach polskich datujemy na 1899 r. (wtedy w Zakładzie Higieny Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie pod kierunkiem prof. Odon Bujwida zaczęto wytwarzać małe, tuberkulinę i surowicę przeciwężcową), był nader skromny. Jego właściwy rozwój nastąpił w latach 1918–1939 (1). O tym, że tworzenie tej gałęzi gospodarki było sukcesem, świadczy fakt, że firmy powstałe w tym czasie stanowiły podstawę funkcjonowania całego przemysłu bioweterynaryjnego po II wojnie światowej.

W latach 1918–1939 weszło w życie 11 rozporządzeń dotyczących produkcji, obrotu oraz sprowadzania

z zagranicy leków i biopreparatów. Z punktu widzenia prawnego specyfiki weterynaryjne traktowano na równi ze stosowanymi w medycynie. Jedynie nieliczne rozporządzenia traktowały o biopreparatach stosowanych w leczeniu zwierząt. Dodatkowo pewne obszary działalności regulowały okólniki Ministerstwa Zdrowia Publicznego. Dużą grupę stanowiły akty wykonawcze dotyczące taks aptekarskich, które obejmowały rynek farmaceutyczny. Ich wpływ na weterynarię był niewielki.

W dyskusji nad formą prawną państwowej służby weterynaryjnej w Polsce, która miała miejsce na łamach „Wiadomości Weterynaryjnych” w latach 1919–1923, sprawa wytwarzania leków potraktowana została marginalnie. Wspomniano jedynie, iż w planowanej ustawie o organizacji służby weterynaryjnej powinno znaleźć się stwierdzenie, że do jej zadań należał będzie m.in. „nadzór i organizowanie zakładów bakteriologicznych oraz wytwórni szczepionek i surowic dla celów weterynaryjnych” (2).

Jednymi z pierwszych aktów prawnych, które wpływały w znaczny sposób na wytwarzanie leków, były ustawy patentowa i przemysłowa (3, 4). Pierwsza chroniła nie tylko wartość materialną, ale także intelektualną. Ustawy pozwalały zastrzec zarówno metody wytwarzania, jak i nazwę produktu. Uzyskanie patentu dawało producentowi piętnastoletnią wyłączność, co miało zapewne chronić interesy firm. W omawianym czasie mieliśmy do czynienia z sytuacją, gdy pod wieloma nazwami leków kryła się jedna substancja czynna. Skłaniało to przedsiębiorców do podejmowania działań w zakresie ochrony znaku towarowego.

Lek syntetyczny mógł być wytwarzany jako czysta substancja chemiczna lub pod postacią tabletek, płynów, proszków itp. Rodziło to określone skutki prawne – substancja czysta mogła być wytwarzana (lub sprowadzana z zagranicy) na podstawie przepisów ogólnych, odnoszących się do wszystkich chemikaliów. Pozostałe postacie podlegały już bardzo ścisłym ograniczeniom. Przed dopuszczeniem do obrotu w Polsce musiały uzyskać wpis do rejestru prowadzonego przez Ministerstwo Opieki Społecznej. Zastrzeżenie znaku towarowego w Urzędzie Patentowym było czynnością niezależną od rejestracji leku w Ministerstwie. Według obowiązującego prawa produkty lecznicze dzieliły się na: specyfiki, preparaty organoterapeutyczne, surowice i szczepionki. Uzyskanie zezwolenia na wprowadzenie do obrotu specyfików związane było z przeprowadzeniem badań w Państwowym Zakładzie Higieny w celu potwierdzenia deklarowanego składu. Ponadto wymagano uprzednich badań klinicznych prowadzonych przez lekarzy lub zakłady naukowe, a także dowodów na uznanie go za pewną nowość pod względem składu

lub wskazań, która wprowadzała bliżej nieokreślony „postęp w lecznictwie”. O numer rejestracyjny takiego środka wnioskowały zazwyczaj firmy farmaceutyczne, ale mogły go otrzymać również apteki, osoby prywatne, przedstawiciele firm zagranicznych. Leku nie mógł natomiast rejestrować lekarz.

Wyrób i obrót specyfikami regulowały na przestrzeni lat następujące rozporządzenia:

- Ministerstwa Zdrowia Publicznego z 8 października 1921 r. (Dz. P. P. nr 63 poz. 371) w przedmiocie wyrobu i obrotu specyfików farmaceutycznych,
- Ministra Spraw Wewnętrznych z 30 czerwca 1926 r. (Dz.Ust. nr 70) o wyrobie i obrocie specyfików farmaceutycznych,
- Ministerstwa Opieki Społecznej z dnia 29 marca 1934 r. (Dz. Ust. nr 62) o wyrobie i obrocie specyfików.

Zezwolenia na obrót produktów weterynaryjnych udzielał minister opieki społecznej w porozumieniu z ministrem rolnictwa. Za specyfiki uważano wszelkie leki w opakowaniach, przeznaczone bezpośrednio do sprzedaży dla chorego lub lekarza. Musiały też posiadać wyróżniającą nazwę lub inny specjalny znak graficzny. Nie były specyfikami preparaty opakowane, opatrzone nazwą łacińską lub polską, jak np.:

1. surowice, szczepionki, organopreparaty,
2. preparaty dawkowane w tabletkach, ampułkach itp., jak np.: morfina, kwas acetylosalicylowy,
3. preparaty kosmetyczne, dietetyczne i odżywcze, o ile nie przypisuje się im właściwości leczniczych (5).

Wszystkie musiały być odpowiednio oznakowane. Na etykietach znajdowały się następujące informacje: nazwa, wytwórca, skład w j. łacińskim, ogólny sposób użycia, jeżeli lek mógł być wydany bez przepisu lekarza (leki na receptę nie mogły posiadać takiej informacji), numer rejestru i cenę sprzedaży w złotych. Specyfiki, które nie otrzymały rejestru, nie mogły być ani sprzedawane, ani reklamowane pod groźbą kary. Lekarz mógł jednak otrzymać zezwolenie na przywóz preparatów nierejestrowanych do celów doświadczalnych lub naukowych.

Badania kontrolne przeprowadzał okresowo Państwowy Zakład Higieny. Zezwolenie na wytwarzanie mogło być cofnięte, jeżeli skład nie odpowiadał deklaracji wytwórcy bądź produkt ulegał rozkładowi. Bardzo surowe ograniczenia dotyczyły reklamy. Specyfik mógł być wykreślony z rejestru, jeśli w ogłoszeniach podawano informacje niezgodne z prawdą lub wprowadzające w błąd. Leki wydawane z przepisu lekarza mogły być reklamowane tylko w prasie lekarskiej, weterynaryjnej lub farmaceutycznej (6).

Osobną grupę stanowiły biopreparaty, czyli organopreparaty, surowice i szczepionki. W sprawie ich wyrobu obowiązywało Rozporządzenie Ministra Opieki Społecznej z dnia 10 czerwca 1933 r., które określało te środki lecznicze jako przetwory z narządów i wydzielin zwierzęcych. Prowadzenie produkcji przez fabryki lub laboratoria farmaceutyczne było możliwe po uzyskaniu odrębnego pozwolenia, a kierownikami takich zakładów mogli być farmaceuci, lekarze medycyny, lekarze weterynarii, biolodzy lub chemicy. Ten akt prawny stawił wymóg posiadania pracowni badawczej, a narządy zwierzęce mogły być pozyskiwane jedynie z rzeźni prowadzących książki wyników badań,

w których badanie przed- i poubojowe przeprowadzane było przez lekarza weterynarii. Co więcej, do wyrobu organopreparatów mogły być użyte narządy pochodzące od zwierząt zdrowych i znajdujących się „w pełnej działalności fizjologicznej”. Stan taki stwierdzał i potwierdzał pisemnie lekarz weterynarii (7).

Nadzór nad wytwórniami organopreparatów sprawował inspektor farmaceutyczny lub osoba przez niego delegowana, np. lekarz powiatowy. Preparaty, które mogły być mianowane, badano w Państwowym Zakładzie Higieny (PZH) metodami określonymi w Instrukcji Ministra Opieki Społecznej z 7 listopada 1935 r. Wytwórnia każdorazowo po wykonaniu nowej serii przekazywała próbki celem określenia miana. Preparaty o ocenionym składzie zaopatrywane były przez PZH w opaski kontrolne dopuszczające lek do obrotu. Analiza jakościowa dotyczyła zarówno środków produkcji krajowej, jak i zagranicznych. Ponieważ w owych czasach metody badawcze nie zawsze pozwalały określić zawartość substancji czynnych, wiele organopreparatów dopuszczanych było do obrotu bez określenia miana.

Na etykietach organopreparatów dopuszczonych do obrotu w Polsce musiały znajdować się następujące informacje: znak słowny, nazwa narządu i postać leku oraz miano (jeśli preparat był mianowany i kontrolowany przez PZH). Wykazy organopreparatów dopuszczanych do obrotu publikowano w Monitorze Polskim.

W sprawie wyrobu surowic i szczepionek, sposobu kontrolowania i badania miana obowiązywały rozporządzenia analogiczne jak przy organopreparatach.

Pierwszym aktem prawnym mówiącym o tym było Rozporządzenie Ministerstwa Zdrowia Publicznego z 21 maja 1920 r. (Dz.U. nr 51, poz. 317) w przedmiocie wyrobu i sprzedaży surowic i szczepionek leczniczych, zapobiegawczych i diagnostycznych używanych w praktyce lekarskiej. Zezwolenie na wyrób surowic i szczepionek wydawało Ministerstwo Zdrowia Publicznego. Natomiast warunki, jakim powinny odpowiadać zakłady wytwórcze, były określane każdorazowo przy wydawaniu koncesji. Preparaty mogły być wprowadzone na rynek dopiero po uprzednim zbadaniu. Wytwórnia zobowiązana była do dokumentowania ilości wyprodukowanych biopreparatów, ich rodzaju oraz notowania odbiorców. Surowice i szczepionki, których własności uległy zmianom, wycofywano z obiegu. Etykieta zawierała następujące informacje: firmę producenta, nazwę rodzaju szczepionki lub surowicy, cenę, ilość jednostek leczniczych, datę wyrobu. Sygnatura aprobowana była przez organa wyznaczone przez ministerstwo.

Wykonywanie kontroli surowic i produktów bakteryjnych powierzono Państwowemu Zakładowi Badania Surowic w Warszawie. Kontrola polegała na określeniu miana, badania jałowości i nieszkodliwości. Czynnościom kontrolnym podlegała każdorazowo produkcja. Szczególnym wymaganiem podlegały surowice, które musiały być jałowe, mogły zawierać w swoim składzie do 0,5% fenolu lub 0,4% trikrezolu. Nie mogły one zawierać „jadów”, a ilość białka nie mogła przekraczać 12%. Identyczne wymogi musiały spełniać surowice i szczepionki sprowadzane z zagranicy (8).

Kwestia obrotu szczepionkami i surowicami weterynaryjnymi nie była traktowana przez polskie

prawodawstwo osobno, jeśli nie liczyć okólnika Departamentu V Służby Zdrowia Ministerstwa Spraw Wewnętrznych z 10 czerwca 1929 r. nr Z. F. 1597/29, w którym określono, że wytwórcy mogą sprzedawać surowice i szczepionki weterynaryjne tylko aptekom, lekarzom weterynarii oraz hurtowniom. Zezwolenie na wyrób surowic i szczepionek do celów weterynaryjnych wydawał minister rolnictwa (9).

W **tabeli 1** zaprezentowano wykaz aktów prawnych obowiązujących w latach 1918–1939.

Na bazie wspomnianego prawa, a także w pierwszych latach niepodległości na bazie uregulowań prawnych państw zaborczych tworzył się i funkcjonował przemysł farmaceutyczny. W chwili odzyskania przez Polskę niepodległości czynne były 62 przedsiębiorstwa zajmujące się produkcją preparatów leczniczych. Na terenie byłego zaboru rosyjskiego działało 39 firm, austriackiego – 15, a na terenie Wielkopolski i Pomorza – 8. Z tej liczby środki weterynaryjne wytwarzało jedynie 7 zakładów. Były to: w Warszawie – Apteka i Laboratorium Chemiczno-Farmaceutyczne Jana Gessnera, Zakłady Serologiczne dr. Władysława Palmirskiego, Ludwik Spiess i syn, Laboratorium Farmaceutyczne Henryk Klawe, Towarzystwo Akcyjne Fr. Karpiński; w Krakowie Zakłady dla Wyrobu Surowic i Szczepionek prof. Odo Bujwida oraz w Poznaniu Zakłady Chemiczno-Farmaceutyczne R. Barcikowski. Zaledwie kilka przedsiębiorstw prowadziło właściwą produkcję surowców chemicznych, pozostałe (w tym 5 weterynaryjnych) zajmowały się przerobem surowców chemicznych lub roślinnych. Surowice i szczepionki produkowały wówczas 4 zakłady, z czego w dwóch produkowano je na potrzeby lecznictwa zwierząt.

Zdolność produkcyjna tych przedsiębiorstw nie była wysoka, a ilość wytwarzanych środków nadzwyczaj

skromna (24 produkty lecznicze weterynaryjne i 12 biopreparatów). Powodem słabego rozwoju był brak kapitału ograniczający zakup nowoczesnej aparatury przemysłowej oraz konieczność importu prawie wszystkich surowców, jakich potrzebował przemysł farmaceutyczny. W 1921 r. utworzono przy Ministerstwie Zdrowia Publicznego Komisję ds. Specyfików Farmaceutycznych. W pierwszym etapie zarejestrowała ona zaledwie 20 leków produkowanych przez polskie przedsiębiorstwa (10).

Pierwszy urzędowy spis leków weterynaryjnych ukazał się drukiem w 1925 r. Za specyfiki lecznicze nie uważano: preparatów seroterapeutycznych, szczepionek i surowic, kosmetyków, wyrobów dietetycznych i odżywczych, środków dozowanych zawierających jeden środek działający, o ile nie nosiły nazwy opatentowanej (5). Ułatwiało to wytwarzanie środków leczniczych bez konieczności rejestracji. Dotyczyło to przede wszystkim leków prostych zawierających jedną substancję czynną. Stanowiły one w omawianym okresie większość. Zestawienia zarejestrowanych produktów weterynaryjnych publikowane były w Kalendarzu Farmaceutycznym w latach 1925–1935. W latach 1936–1939 w dostępnym piśmiennictwie nie znaleziono danych o nowych listach. Zestawienia producentów i liczbę zarejestrowanych specyfików przedstawiono w **tabeli 2**. Stanowiło to zaledwie ułamek ogółu zarejestrowanych leków, których w 1935 r. było prawie 2000.

Trudności finansowe, doprowadziły do tego, że do 1929 r. na rynku polskim ponad 50% firm sprzedających leki weterynaryjne pochodziło spoza granic Rzeczypospolitej. **Tabela 3** przedstawia liczbę firm polskich i zagranicznych, w ofercie których znajdowały się produkty weterynaryjne. Dopiero 12 lat po odzyskaniu

Tabela 1. Akty prawne obowiązujące w latach 1918–1939

DATA PUBLIKACJI	AKT PRAWNY
BIOPREPARATY (SUROWICE I SZCZEPIONKI)	
21 maja 1920 r.	Rozporządzenie Ministra Zdrowia Publicznego w przedmiocie wyrobu i sprzedaży surowic i szczepionek leczniczych, zapobiegawczych i diagnostycznych używanych w praktyce lekarskiej
26 sierpnia 1920 r.	Instrukcja Ministra Zdrowia Publicznego w przedmiocie kontroli surowic i produktów bakteryjnych leczniczych, zapobiegawczych i diagnostycznych
20 lutego 1923 r.	Rozporządzenie Ministra Zdrowia Publicznego w przedmiocie utrzymywania na składzie przez apteki surowic i szczepionek
23 lutego 1924 r.	Rozporządzenie Ministra Skarbu w przedmiocie zwolnienia od cła surowic i szczepionek, używanych w lecznictwie i stosowanych do celów weterynaryjnych
LEKI	
15 stycznia 1920 r.	Rozporządzenie Ministra Zdrowia Publicznego w przedmiocie handlu hurtowego środkami leczniczymi
20 stycznia 1921 r.	Rozporządzenie Ministra Zdrowia Publicznego w przedmiocie kontroli nad produkcją i sprzedażą środków leczniczych i opatrunkowych, wód mineralnych i trucizn oraz nad produkcją kosmetyków
8 października 1921 r.	Rozporządzenie Ministra Zdrowia Publicznego w przedmiocie wyrobu i obrotu specyfików farmaceutycznych
10 sierpnia 1922 r.	Rozporządzenie Ministra Zdrowia Publicznego uzupełniające rozporządzenie z dnia 8 października 1921 r. w przedmiocie wyrobu i obrotu specyfików farmaceutycznych
30 października 1922 r.	Rozporządzenie Ministra Zdrowia Publicznego uzupełniające rozporządzenie tegoż Ministra z dn. 8 października 1921 r. w przedmiocie wyrobu i obrotu specyfików farmaceutycznych
19 kwietnia 1923 r.	Rozporządzenie Ministra Zdrowia Publicznego w przedmiocie wyrobu i obrotu preparatów organoterapeutycznych
30 grudnia 1924 r.	Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych wydane w porozumieniu z Ministrem Skarbu o opłatach za analizy wykonywane w Państwowym Instytucie Farmaceutycznym
13 lutego 1925 r.	Okólnik Ministerstwa Spraw Wewnętrznych – ceny detaliczne specyfików farmaceutycznych
30 czerwca 1926 r.	Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych o wyrobie i obrocie specyfików farmaceutycznych

Tabela 2. Wykaz producentów i ilości specyfików weterynaryjnych zarejestrowanych w latach 1925–1935 na podstawie wykazów z roczników Kalendarza Farmaceutycznego

FIRMA	Liczba preparatów zarejestrowanych w poszczególnych latach										
	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934	1935
Bayer (IGF Leverkusen)	8	9	1	1	1	9	9	9	5	5	5
Schering	2	1	1	1	1	1	1	1	1	1	-
Aja Przemysł	6	11	11	11	11	12	12	12	12	13	14
Euskol Łabiszyn	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Boulangier & Daousse	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Salus Toruń	1	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Chinosol	-	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Chinoïn Ujpest	-	1	1	1	1	1	1	2	2	2	2
Spieß Warszawa	-	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Lumiere	-	2	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Argon	-	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Fr. Karpiński	-	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3
G. Dziemski	-	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
IGF Hoechst	-	-	8	8	8	-	-	-	-	-	-
Schopper (F.J. Kwizda)	-	-	2	2	2	2	2	2	2	2	2
M. Alekso	-	-	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Motor	-	-	-	-	-	1	1	1	1	1	1
Klawe	-	-	-	-	-	-	2	2	2	2	2
Salus Cieszyn	-	-	-	-	-	-	1	1	1	1	1
E. Krzysztofowiczowa	-	-	-	-	-	-	-	1	1	-	-
Rostafrński	-	-	-	-	-	-	-	1	1	1	1
Sz. Edelman	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1	1
M. Szymański	-	-	-	-	-	-	-	-	2	2	2
Polska Specia	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1	1
RAZEM	19	36	38	38	38	40	44	46	46	46	47

niepodległości nastąpiło zrównanie udziału w rynku firm polskich i z obcym kapitałem. W 1933 r. odsetek rodzimych przedsiębiorstw wynosił 71% i na tym poziomie utrzymał się do wybuchu wojny (11).

Osobną kwestię stanowiły preparaty nierejestrowane. Zakres produkcji przedstawiają cenniki firmowe i hurtowe. Były to iniekcje, tabletki, proszki, w których skład wchodziła jedna substancja czynna. Łatwo zauważyć, że stanowiły one większość, a brak obwarowań prawnych zachęcał do ich wytwarzania. Wiodącymi wytwórcami wspomnianych form były firmy:

- Przemysł i Handel Chemiczno-Farmaceutyczny Apt. Drancz i s-ka Bielsko – wytwarzał 7 rodzajów iniekcji do celów weterynaryjnych,
- Mgr Klawe – 32 leki iniekcyjne do celów weterynaryjnych, preparaty rolnicze – 5, inne środki do celów weterynaryjnych – 12 pozycji,
- W. Rozpędziowski – 37 rodzajów wstrzykiwań do celów weterynaryjnych (11),
- R. Barcikowski – 43 roztwory do wstrzykiwań weterynaryjnych (12),
- L. Spiess i syn – w 1919 r. – 4 proszki weterynaryjne, w 1931 r. iniekcje weterynaryjne – 16 rodzajów, 4 proszki weterynaryjne, od 1933 r. – 16 iniekcji i 5 proszków (11),
- Laboratorium Jana Gessnera – w 1919 r. – 10 iniekcji weterynaryjnych, w 1933 r. – 22, w 1936 r. – 20 iniekcji i w 1938 r. – 22 zastrzyki (11),

Tabela 3. Liczba firm posiadających specyfiki zarejestrowane w latach 1925–1935

Rok	Liczba firm ogółem	Liczba firm polskich
1925	6	3
1926	11	6
1927	14	7
1928	14	7
1929	14	7
1930	14	8
1931	16	10
1932	18	12
1933	21	15
1934	21	15
1935	21	15

- Seropharm – 59 iniekcji sterylizowanych, 19 preparatów w postaci tabletek i 8 w postaci pigułek, gotowe leki własne – 70 sztuk, proszki – 16 sztuk (11).
- W dokumentach handlowych hurtowni farmaceutycznych odnotowano, że wiele preparatów wprowadzanych do obrotu nie posiadało wymaganego świadectwa rejestracyjnego, co zaznaczano wprawdzie obok pozycji w cenniku, ale – jak się wydaje – nie niosło to za sobą konsekwencji karnych.

Z uproszczonej procedury korzystali też producenci zagraniczni, szczególnie firmy niemieckie. Liczba

preparatów nierejestrowanych sprzedawanych przez poszczególne przedsiębiorstwa przedstawiała się następująco: Merck – 43, Hoechst – 15, Bayer – 14, Bengen & Co. – 4, Kalle – 3, Casella – 3, Schering – 2, Graulich, Marienfelde, Griesheim, Meister Lucius, Hegden, Budapest, Knoll, G. Richter, H. Potratzt, Schürholz, Pyoblatchen, Roche, Parke Davis, Marienfelde, Doenhart, Behring Werke – po 1 leku (11).

Po odzyskaniu niepodległości przedsiębiorstwa, które w okresie zaborów pracowały w rozproszeniu, zaczęły skupiać się w stowarzyszenia branżowe. Już w 1920 r. powstał w Warszawie Związek Przemysłu Chemicznego Rzeczypospolitej Polskiej. Zadaniem Związku było: koordynowanie planów produkcyjnych, konsultacje w sprawach ustawodawczych, rozdział surowców importowanych.

Sekcja farmaceutyczna Związku reprezentowała interesy przemysłu farmaceutycznego, szczególnie w zakresie potrzeb importu i rozdziału surowców dla zrzeszonych przedsiębiorstw, a także w zakresie ustalania cen ochronnych na artykuły farmaceutyczne produkowane w kraju. W 1939 r. do Sekcji Przemysłu Farmaceutycznego Związku Przemysłu Chemicznego R.P. należały następujące firmy trudniące się produkcją weterynaryjną:

1. Zakłady Chemiczno-Farmaceutyczne R. Barcikowski S.A., Poznań,
2. Apteka i Laboratorium Chemiczno-Farmaceutyczne Jan Gessner, Warszawa,
3. Chemiczno-Farmaceutyczne Zakłady Przemysłowe Fr. Karpiński S.A., Warszawa,
4. Towarzystwo Przemysłu Chemiczno-Farmaceutycznego d. Mgr Klawe S.A., Warszawa
5. Zakłady Chemiczne Laokoon S.A., Lwów,
6. Warszawskie Towarzystwo Motor Zakłady Chemiczne S.A., Warszawa,
7. Przemysłowo-Handlowe Zakłady Chemiczne Ludwik Spiess i syn S.A., Warszawa,

Na czele Sekcji Przemysłu Farmaceutycznego do 1939 r. stał mgr Stefan Otolski, dyrektor Działu Naukowego Firmy L. Spiess i syn.

W 1932 r. został założony Związek Polskiego Przemysłu Farmaceutycznego, skupiający w sobie następujące firmy weterynaryjne:

1. Zakłady Chemiczno-Farmaceutyczne R. Barcikowski S.A., Poznań,
2. Apteka i Laboratorium Chemiczno-Farmaceutyczne Jan Gessner, Warszawa,
3. Laboratorium Chemiczno-Farmaceutyczne Wiktor Rozpędzihowski i Ska, Warszawa.

Inicjatorem założenia tego związku był mgr Stanisław Bukowski, który był również prezesem organizacji do 1939 r. Te dwa zrzeszenia w sposób znaczny wpływały na podniesienie konkurencyjności firm polskich w porównaniu z firmami zagranicznymi.

Problemem polskiego przemysłu farmaceutycznego był niedostatek własnego kapitału inwestycyjnego. Zaangażowany w polskim przemyśle farmaceutycznym kapitał obcy sięgał 30% i w sposób niewielki przyczyniał się do rozbudowy przemysłu w kraju (10). Brak koordynacji ogólnego planu działania, a szczególnie specjalizacji firm doprowadził do sytuacji, że większość firm weterynaryjnych produkowała identyczne preparaty lecznicze,

konkurując między sobą, a nie z producentami zagranicznymi. Ponadto istniejąca różnorodność przepisów prawnych utrudniała opracowanie jednolitych norm dla produkcji przemysłowej. Przykładem jest to, że do 1937 r. obowiązywały na terenie Polski trzy różne farmakopee.

Pozaicznym powodem słabego rozwoju farmacji przemysłowej był brak producentów aparatury chemicznej i półproduktów. Mimo to firmy starały się dorównać czołówce światowej. Najsilniejszą częścią polskiej produkcji farmaceutycznej był przemysł produkcji surowic i szczepionek, który pokrywał w całości potrzeby lecznicze kraju, zarówno w medycynie ludzkiej, jak i w weterynarii (w 1939 r. produkcja stanowiła $\frac{3}{4}$ zapotrzebowania na leki). Pewne nadwyżki eksportowano do krajów sąsiednich.

Produkcja leków i biopreparatów weterynaryjnych w latach 1918–1939 była w sposób ścisły regulowana przez prawo, które w dużym stopniu obowiązywało jeszcze w po II Wojnie Światowej. Stopień rozwoju wytwórczości specyfików dla zwierząt był dobry, a polskie wytwórnie stanowiły jedne z najnowocześniejszych w Europie. Rodzima produkcja pokrywała zapotrzebowanie na leki weterynaryjne w $\frac{3}{4}$. Należy zauważyć, że mimo zaproponowanych rozwiązań prawnych, które były, jak na owe czasy, bardzo nowoczesne, istniały inne, dotyczące szczególnie przemysłu chemicznego, które pozwalały na dowolną interpretację zastosowania surowców chemicznych, przez co nagminnie obchodzono obowiązujące przepisy farmaceutyczne, a szczególnie konieczność rejestracji preparatów dla zwierząt. Z drugiej strony szeroka konkurencja zmuszała wytwórców do dbałości o jakość produkcji, która według opinii lekarzy przedstawianych w prasie weterynaryjnej stała na wysokim poziomie. Zarówno prawo, jak i zakłady przemysłowe funkcjonujące w II RP, były podstawą dla stworzenia przemysłu weterynaryjnego w Polsce po 1945 r.

Piśmiennictwo

1. Sobolewski J.: Profesor Odo Bujwid – od medycyny do weterynarii. *Med. Weter.* 2019, **75**, 125–128.
2. Halski T.: Zarys organizacji państwowej służby weterynaryjnej w Polsce, *Wiadomości Wet.* 1920, **2**, 33.
3. Ustawa o ochronie wynalazków, wzorów i znaków towarowych, z dn. 5 lutego 1924, Dz.U. 1924 nr 31 poz. 306.
4. Rozporządzenie Prezydenta RP o prawie przemysłowym z dnia 7 czerwca 1927, Dz.U. 1927 nr 53 poz. 468.
5. Rozporządzenie w przedmiocie wyrobu i obrotu specyfików farmaceutycznych. z dnia 30 października 1922, Dz.U. 1922, nr 101 poz. 929.
6. Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych o wyrobie i obrocie specyfików farmaceutycznych, z 30 czerwca 1926, Dz. U. 1926 nr 70 poz. 406.
7. Rozporządzenie Ministra Zdrowia Publicznego w przedmiocie wyrobu i obrotu preparatów organoterapeutycznych z dnia 19 kwietnia 1923, Dz.U. 1923 nr 63 poz. 476.
8. Instrukcja Ministra Zdrowia Publicznego w przedmiocie kontroli surowic i produktów bakteryjnych leczniczych, zapobiegawczych i diagnostycznych z 26. 08. 1920, Biuletyn Ministerstwa Zdrowia Publicznego. R. 4, 1921 nr 1.
9. Przegląd najważniejszych ustaw, rozporządzeń i t.p. dotyczących apotekarstwa i gałęzi pokrewnych. *Kalendarz Farmaceutyczny 1930*, s. 206.
10. Kikta T.: *Przemysł farmaceutyczny w Polsce w latach 1823–1939*. PZWL, Warszawa 1972.
11. Sobolewski J.: *Historia produkcji leków i biopreparatów weterynaryjnych na ziemiach polskich do 1945 roku*. Vena, Dębica 2015.
12. Kopec S.: *Od Barcikowskich i Czepczyńskich do PZZ Herbatol S.A. w Poznaniu*. Herbatol, Poznań 2003.

Dr Jarosław Sobolewski, e-mail: jsobolewski@umk.pl